

ABD, İRAN'DAN NE İSTİYOR? TARİH TEKERRÜR EDER Mİ?

Dr. Cafer Talha Şeker

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Şeker, Cafer Talha. "ABD, İran'dan Ne İstiyor? Tarih Tekerrür Eder mi?," İNSAMER, 29.04.2019.

"Arap Baharı" sonrasında Ortadoğu'da yeni ve zorlu bir dönüşüm devrini başlatmak için 2017'deki Katar hamlesinden sonra İran jeopolitiği üzerinde yeni bir adım atan ABD, Tahran'ı iyice köşeye sıkıştırdı. İran petrolüne ve bu ülke pazarına ihtiyaç duyan Türkiye ise son gelişmeleri endişeyle takip ediyor. Cumhuriyetçi Parti'nin iktidara gelmesinden sonra İran üzerinde baskılarını artıran ABD, Avrupa'nın İran'dan ithalatını sona erdirmiş, sekiz ülkeyi de Mayıs 2019'a kadar ambargo uygulamasından muaf tutmuştu. Bu sekiz ülke arasında Çin ve Türkiye de yer alıyordu. Kısa süre önce yapılan açıklamaya göre, bu ülkelerin muafiyeti uzatılmayacak. Böylece İran'ın petrol ithalatına büyük bir darbe indirilip ülke ekonomisinin çökertilmesi ve halkın rejime isyan etmesi hedefleniyor. Peki, ABD İran'dan ne istiyor? Washington'da alınan bu kararlar Basra Körfezi'nde tarihi tekerrür ettirir mi?

İran üzerinde ABD ile Avrupa arasında yaşanan tarihî gelişmeler günümüzde tekerrür ediyor olabilir mi?

20. yüzyıl başlarında İngiliz Krallığı ile Rothschild bankerlerinin kurduğu İngiliz ve Hollandalı petrol şirketleri (*Royal Dutch-Shell ve Anglo-Iranian Oil Company*), Kafkasya ve İran petrollerine yatırım yaptıklarında ABD'li Rockefeller, *Standard Oil* ile Amerika'nın petrol sektörünü elinde tutuyordu. Avrupa ve Asya pazarında rekabet eden bu şirketler, 1926'da Musul'un Türkiye'den alınıp İngiliz kontrolündeki Irak'a verilmesiyle Ortadoğu'da ortaklığa başlasalar da 1950'lerde İran'da tekrar karşı karşıya geldiler.

1951'de seçimleri kazanarak Tahran'da iktidara gelen Başbakan Muhammed Musaddık, bu şirketlerin birbirleriyle rekabetini kullanıp kendi milliyetçi programını uygulamak

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

isterken ABD'ye bağımlı Şah M. Rıza Pehlevi ile anlaşamazlığa düştü. Sömürgeci güç olan İngilizleri İran'dan çıkararak Musaddık, bir yandan Sovyetler diğer yandan Amerikalılar ile görüşerek tehlikeli bir oyuna girişti. Nihayet Amerikalı şirketlere İran'dan pay vermeyi kabul eden İngilizler, ABD ile anlaşınca 1953'te CIA ve İngiliz istihbaratının ortaklığında tertip edilen askerî darbe, Musaddık hükümetinin sonu oldu ve yeni dönemde İran petrollerinde İngiliz, Amerikan ve Fransız (TOTAL) ortaklığı başladı.

Aynı sıralarda Mısır üzerinden Körfez petrolünü Avrupa'ya nakleden kanal, 1956 Süveyş Harbi'nde kapatılınca, İsrail'in bölge jeopolitiğindeki konumu değer kazandı. Rothschild ve diğer bazı Yahudi bankerlerin desteğiyle İsrail'inele geçirdiği Filistin toprakları üzerinde inşa edilen petrol boru hattıyla Mısır baypas edilerek Kızıl Deniz-Akdeniz bağlantısı sağlandı ve İran-İsrail-Avrupa hattında petrol akışı başlatıldı. Süveyş Krizi'nin İsrail-İran iş birliği ve İsrail-Arap ihtilaflarının küresel finans ve enerji sektöründe etkili Rothschild ile Rockefeller çıkarları arasındaki rekabet ile alakalı olduğuna dair görüşler de vardır.

1978'de İran'da bu defa da Batı müttefiki M. Rıza Şah'ın tahtını sallayan gelişmeler yaşanmaya başladı. Bir süredir gergin olan İran siyaseti, ekim ayında petrol sahasındaki işçilerin greve gitmesi ve Şah karşıtı gösterilerin artışıyla daha da gerildi. Her geçen gün artan nümayişler yıl sonunda petrol üretimini sona erdirdi ve dünya petrol üretiminin %5'ini karşılayan İran arzı piyasadan çekilince küresel çapta kriz spekülasyonları pazarı etkilemeye başladı. Ocak 1979'da Şah ülkeden ayrılmak zorunda kaldı ve Paris'te sürgünde bulunan Ayetullah R. Humeyni halkın desteğiyle Tahran'a geri döndü. Tam da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ettiği bu sene, İran'da da rejim değişti. Tahran'daki ABD Elçiliği basıldı ve ABD-İran diplomatik münasebetleri sona erdi. ABD'nin İran petrolüne ambargo başlatması, petrol fiyatlarını hızla arttırıp ikiye katlayınca yeni bir kriz doğmuş oldu. Bunun üzerine ABD Hükümeti yeni

enerji stratejisini açıkladı. Buna göre elektrik üretiminde petrole bağımlılığın azaltılmasına karar verildi ve sentetik yakıt kaynaklarına yatırımlar artırılmaya başlandı. Ancak 1985'te Riyad ile anlaşılıp Suudi petrol arzı artırılınca düşüşe geçen petrol fiyatları bu yatırımların iptal edilmesine sebep oldu. ABD, Körfez'deki askerî ağırlığını da 1983'ten itibaren arttırmaya başladı. Zira Amerika'nın bölgedeki varlığı sadece enerji rekabeti ile ilgili değil, dönemin Sovyetler Birliği yönetimiyle yaşadığı küresel çekişme ile bağlantılı farklı boyutlar da içeriyordu.

İran'da Avrupa-Amerika Çıkar Savaşı

1988'e dek süren İran-İrak Savaşı esnasında bir başka savaş da gizli biçimde ABD ile Avrupa Birliği (AB) arasında yaşanıyordu. İran'ın Batılı bankalardaki hesapları, İngiliz, Amerikan ve Avrupalı bazı merkezler arasında ihtilaflara yol açmıştı. İsviçre'deki ve New York'taki bankalar, İran'ın yeni rejimiyle iş yapmak için yarış içindeydi. Rothschild bankaları Tahran ile altın üzerinden anlaşmak istedi, diğer bankalar da aynı yolu takip etti. Bu pazarlıklar İran-İrak Savaşı boyunca devam ettiyse de bu görüşmelerin nihai neticesi meçhuldür. Bu süreçte İran, ABD ve İsrail ile petrol iş birliğini kesmiş olsa da Avrupalı bazı Yahudi iş adamlarıyla çalışmaya devam ettiğine dair güçlü işaretler bulunuyordu. Bunlardan Marc Rich isimli iş adamı, 1990'lı yıllara kadar İran-İsrail-Avrupa hattında bu ticareti yürütmeye devam etti ve İran'dan aldığı petrolü İsrail ve Avrupa pazarına sattı. (Bu şahıs 2012 yılında İsviçre'de öldüğünde kişisel serveti 2,5 milyar doları buluyordu.)

1990'lı yıllarda İran ile Katar arasında kalan Güney Pars Gaz Sahası'nda zengin doğal gaz kaynaklarının keşfedilmesiyle Basra Körfezi'nde Soğuk Savaş sonrası yeni bir rekabet başlayacaktı. Bu dönemde hem İran hem de Katar üzerinde baskılar yeniden şiddetlendi. Bu durum Tahran ile Doha arasındaki yakınlaşmayı arttırdı. Suudiler İran ve Katar'a baskıların artmasından yana tavır almıştı. Benzer bir tablo

2017’de ABD desteğinde yeniden başlayacaktı ve hem İran hem de Katar “teröre finans desteği vermek” ile suçlanacaktı.

1979 yılında İran piyasasındaki İngiliz ve Amerikan petrol yatırımlarının sona ermesinden bu yana Tahran’ın Batılı ve diğer ülkelere farklı yollardan petrol ve gaz satmaya devam ettiği malumdur. Bu ticarete aracılık eden üçüncü ülkeler ise ABD ile karşı karşıya gelmişler, Amerikan petrol şirketleri ve bankalarının hedefinde olmuşlardır.

2013’ten itibaren Demokrat Parti iktidarındaki ABD’nin İngiltere ve AB ile birlikte İran pazarına yeniden girmeyi kabul etmesi ve 2015’teki müzakereler, bölgede İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’ni (BAE) rahatsız ediyordu. İran ile anlaşma sağlandıktan sonra Fransız *TOTAL* ve İsviçreli şirketler, Pars Gaz Sahası’na yatırımlar yaptı. Ayrıca Fransızlar İran’ın farklı sektörlerine de büyük yatırım projeleriyle girmeye başladılar. Almanya da bu hareketi takip etti ve AB ile İran arasında yeni köprüler inşa edildi. Ancak bütün bu projelerde aktif olarak pay alan derin bir yapı, İran siyasetindeki gücünü günden güne artırıyor. Devrim Muhafızları, eninde sonunda ABD’li şirketlerle karşılaşacak ve bir sonraki ABD Hükümeti tarafından hedef alınacaktı.

Devrim Muhafızları, 1979’da kurulan yeni rejimde İran Silahlı Kuvvetleri’ne bağlı *Sipah-i Pasdaran-ı İnkılab-ı İslami* (İslam İnkılabı Muhafızları) ismiyle öne çıkmaya başladı. Muhafızlar teşkilatının vazifesi, Tahran’daki yeni rejimin güvenliğini sağlamaktır; dış operasyonlarda ise Doğu Akdeniz’de Hizbullah, Irak’ta “Mehdi Ordusu” ve Haşdi Şabi hareketleri ile Yemen’de Ensarullah (Husiler) gibi Şii teşkilatlarla iş birliği yaparak Arabistan Yarımadası’nı kuşatma altına alma stratejisiyle hareket etmeye başladı. Devrim Muhafızları’nın Basra Körfezi’ndeki düşmanı Suudi Arabistan; Doğu Akdeniz’deki düşmanı İsrail; küresel yapıdaki düşmanı ise ABD idi.

Devrim Muhafızları’nın Rolü

Kısa süre önce ABD tarafından “terör örgütü” ilan edilen Devrim Muhafızları, İran’ın dış politikada kullandığı stratejik teşkilatlardan biri olduğu gibi İran siyasetinde de adeta imtiyazlı bir sınıf haline gelmişti. Tahran’ın siyasi ve finansal imkânlarını kullanan Muhafızlar, rejimin dış ülkelerle ilişkilerinde söz sahibi oldukları için, Donald Trump döneminde Washington’daki yeni İran stratejisinde hedef tahtasına konmuştur.

İngiliz basınına göre ABD “ilk kez” başka bir ülkenin ordusunu terör listesine aldığını ilan etmiştir. Tahran da bu hamleye ABD’nin Ortadoğu’daki askerlerini terörist ilan ederek karşılık vermiştir. ABD’nin İran’ı köşeye sıkıştırma politikasındaki bu son hamlesi, Pentagon ve CIA’dan kısmen eleştiri olsa da Kudüs’ün İsrail başkenti ilan edildiği bir dönemde Ortadoğu’da ismini sıkça duyuran Kasım Süleymani idaresindeki Kudüs Ordusu’nun ve bunun arkasındaki Devrim Muhafızları’nın yeni Ortadoğu politikasında hedef alınması şaşırtıcı değildir.

İran’ın en üst makamı olan Velayet-i Fakih, teorik olarak rejimin en büyük liderlik makamıdır ve bu makamdaki kişi aynı zamanda en büyük muhafızdır. Bunun pratiğe döküldüğü teşkilat olarak Devrim Muhafızları da gücünü bu makamdan almaktadır. Dolayısıyla rejimin kuruluşunda A. R. Humeyni’ye bağlı olan Muhafızlar, günümüzde Ali Hamaney’e bağlıdır. 1990’larda iç siyasette ağırlığını artıran Muhafızların, Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad (2005-2013) döneminde, iç ve dış politikada devletle bütünleştikleri söylenmektedir. 2010’dan bu yana ABD ile İran arasında yürütülen görüşmeler esnasında Velayet-i Fakih ile Cumhurbaşkanı arasında yaşanan ihtilaflar, Muhafızların siyasetteki derin rolünü tahkim etmiştir.

Batı ile pazarlıklar 2013’ten sonra meyvelerini vermeye başladığında ABD ve AB ülkeleri birlikte İran’a yönelik ambargoları kaldırıp

bu ülke ekonomisini dışarıya açmak için ilk adımı atmıştı. Ancak bu tabloda Muhafızların rolü ve geleceği ehemmiyet arz ediyordu. İran yönetiminin Katar ile İran arasındaki bölgede yer alan zengin fosil kaynakları Avrupalılar ile çıkarma konusunda anlaşması üzerine Amerikan enerji şirketleri devreye girerek Trump'a anlaşmayı iptal ettirmeyi başardı.

ABD, 1954'te girdiği İran enerji piyasasında kendine biçtiği payı almadan İran'ı Batı ile buluşturulamamakta kararlıdır. Ayrıca İran-Suudi Arabistan kutuplaşmasıyla tarihî Arap-Fars zıtlaşmasının tırmanışı üzerinden Arap ülkelerine silah satışını artıran Amerikan şirketleri için bu gelişmeler oldukça kârlı görünmektedir. Enerji şirketleri ise şimdilik Suudi Arabistan-BAE-İsrail-Avrupa hattındaki projelere yönelerek Amerikalı şirketler lehine İran pazarından bir süre uzak tutulacaktır.

IMF ve Dünya Bankası ile iş birliği halinde, tarihî İpek Yolu'nu reforme ederek Tek Kuşak Projesi'ni (*Belt-Road Initiative*) hayata geçirip Avrupa-Asya ticaret piyasasında başrole geçmeye hazırlanan Çin ve ambargoların sona ermesiyle Tahran'a büyük silah satışı yapmayı

hedefleyen Rusya için ABD'nin son İran hamlesi, büyük bir darbe anlamı taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde yaşanacak yeni gelişmeler, Avrasya'da ağırlığını artıran bu iki ülkeye ya yeni fırsatlar sunacak ya da zorluklar çıkaracaktır.

1980'lerde Avrupalı iş adamları aracılığıyla İsrail'e bile petrol satmayı başaran İran'ın bugün petrol sektörünü hedef alan son Amerikan baskıları altında aynı kapılardan çıkış yolu bulup bulamayacağı ve AB'nin İran meselesinde ABD ile ne kadar uyumlu çalışacağı meçhuldür. İran petrol arzı dünya piyasasından çıkarılınca fiyatların artmaması için Suudiler arzı artırma sözü vermiştir. Türkiye gibi İran fosil kaynaklarına bağımlı olan bazı bölge ülkeleri için, Ortadoğu'da Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt ve BAE gibi ülkelerden başka seçenek yoktur. Bu da bölgesel diğer sorunlar nedeniyle aralarında ciddi gerilimler bulunan bu ülkelerle petrol iş birliğini imkânsız kılmaktadır. Türkiye, 2023 hedefleri; Suudi Arabistan da 2030 vizyonuna göre hareket ederken tarih 1953'teki gibi veya 1979'daki gibi bir formatla İran'da yeniden tekerrür edip etmeyeceğini gösterecektir.